

Het rapport van de commissie Melkert in humanistisch perspectief

door Ineke de Vries, directeur van het Humanistisch Verbond

Het rapport van de commissie-Melkert plaatst *humanisering* van de economie tegenover *financialisering*. Humanisering is een bij uitstek levensbeschouwelijk begrip. Komt dit streven en begrip voldoende tot zijn recht?¹

Het rapport duidt financialisering van de samenleving als een belangrijke oorzaak van de crisis. Met financialisering doelt de commissie op een “fixatie op korte termijn financieel en economisch gewin”.² Tegenover die financialisering wordt *humanisering* geplaatst. De auteurs lijken te bedoelen dat humanisering van de samenleving te bereiken is door te koersen op “vijf bakens van herstel en investering”: werk, duurzaamheid, innovatie, transparantie en evenwicht. Maar is dat ook zo? En wat moeten we dan verstaan onder humanisering?

Samen met het begrip “zingeving” vormt humanisering een kernbegrip zowel in de humanistische traditie als in het moderne humanisme. Beide begrippen hangen nauw samen. Zingeving gaat over de mogelijkheid betekenis te geven en te ontlenen aan gebeurtenissen in je leven. Het wijst op het ervaren van een verbinding tussen jezelf en de wereld om je heen, op verbinding met een ideaal en de motivatie je voor dat ideaal in te zetten. Om met Jaap van Praag, grondlegger van het moderne Nederlands humanisme te spreken: *‘Zingeving is de sleutel tot menswaardig leven, niet los van structuren of omstandigheden maar gericht op een innerlijke kracht, die humanisering mogelijk maakt. De inhoud van de zingeving berust op een persoonlijke keuze. Ieder moet zelf de zin scheppen, die zijn bestaan een doel verschaft.’*³

Humanisering duidt op het streven naar meer humane verhoudingen tussen mensen in allerlei leefsituaties. Een aspect van humanisering is het scheppen van voorwaarden voor het (meer) beleven van zin. Je kunt zeggen dat humanisering en zingeving elkaar wederzijds veronderstellen.⁴ Wanneer ik over humanisering spreek, doel ik op humanisering in de morele en politieke zin, op *menslievendheid, menswaardigheid, welwillendheid* en *beschaving*⁵. Een humane samenleving biedt mensen de mogelijkheid om meer zin aan hun leven te ontlenen, meer zin te vinden. De vraag is of de voorstellen van de commissie bijdragen aan die humanere samenleving, aan een samenleving waarin mensen zin kunnen vinden?

Waarschijnlijk wel. De commissie doet allerlei ongetwijfeld behartenswaardige voorstellen voor een socialere en sterkere economie. Toch vraag ik me af of we er daarmee komen.

De titel van het rapport is “de economie terug naar de mensen”. Als je het rapport leest met in je achterhoofd Bannings vraag “Wat dunkt u van de mens?”⁶, de vraag welke mensvisie er uit het rapport spreekt, dan verschijnt de mens vooral als *onderdeel van systemen*.

1 Dit is een bewerking van de reactie van Ineke de Vries op het rapport van de commissie-Melkert bij de bijeenkomst van Trefpunt PvdA en Levensovertuiging op 23 januari jl. Met dank aan Esther Wit en Naomi Woltring.

2 Kernrapport commissie-Melkert, p7

3 Jaap van Praag, (1978) *Grondslagen van humanisme. Inleiding tot een humanistische levens- en denkwereld*, Amsterdam: Boom

4 Alma, http://www.humanistischecanon.nl/humanisering_en_zingeving

5 Derkx, P.H.J.M. (1993). Wat is humanisme? Hoofddlijnen in de Europese humanistische traditie en hun actuele betekenis. In P.B. Cliteur & D.J. van Houten (Eds.), *Humanisme: theorie en praktijk* (Humanistische Bibliotheek) (pp. 99-114). Utrecht: De Tijdstroom.

6 Herman Noordegraaf, “Geen vrijheid zonder verantwoordelijkheid”, in: *S&D* 1-2 2012, blz. 47-52

Mensen bevinden zich op de arbeidsmarkt, zijn huurders of begeven zich op de huizenmarkt, handelen in of juist tegen het maatschappelijk belang, hen moet iets aangeleerd worden of ze moeten geholpen worden. Het individu als handelend en betekenisgevend wezen, dat een zinvolle bijdrage wil leveren, de wereld om zich heen wil vormen, dat moreel handelt, en waarop een politieke partij appèl kan doen – dat wezen zie ik te weinig in dit rapport.

De mens als onderdeel van systemen past bij de manier waarop het sociaaldemocratische verheffingsideaal de afgelopen decennia is ingevuld. Het is de taak van de politiek om de mens te verbeteren, het denken en handelen naar een hoger plan te tillen. En daartoe worden systemen opgetuigd.⁷ Er bestaat echter ook een perspectief op verheffing, dat van de *zelfverheffing*. En dat perspectief spreekt mij als humanist meer aan. Adriaan van Veldhuizen noemt in het Van waarde-onderzoek verheffing niet voor niets “de startbaan voor vrijheid”. Uiteindelijk wil je dat mensen zich zelf ontwikkelen, zelf keuzes kunnen maken, zelf de wereld mede vormgeven. Menselijk handelen is altijd waardengeladen en is ook altijd politiek. Zodra we met elkaar in aanraking komen, doen we aan politiek. De verschillende systemen die we met elkaar hebben opgebouwd (waaronder politieke partijen) zijn vormen, bedoeld om ontplooiing mogelijk te maken, om elkaar in dit proces te ondersteunen en om conflicten fatsoenlijk op te lossen. Omdat het rapport vooral over mensen als onderdeel van systemen gaat, dreigt de mens zelf als politiek en betrokken wezen uit beeld te verdwijnen. De systemen en structuren lijken dan de 'actor' te worden, terwijl ze bedoeld zijn om het handelend vermogen van mensen te vergroten.

Dat brengt me bij mijn tweede punt. Hoewel het rapport zeer normatief is, legt de commissie in de beleidsvoorstellen nauwelijks een directe verbinding met de onderliggende waarden. Het gevolg daarvan is dat doelen en middelen door elkaar gaan lopen. Met als marsorder “linksom uit de crisis” is het logisch dat het rapport productiviteitsstijging en duurzame economische groei wil – anders komen we immers niet uit de crisis. Natuurlijk denken economen in termen van kapitaal, effectiviteit en productiviteit. Maar de uitdaging is nu juist om het economische denken expliciet te verbinden met waarden, met morele noties over een humane samenleving. (Het volledige rapport doet dat overigens beter dan het kernrapport.) De commissie schrijft in de verantwoording dat het Van waarde-onderzoek het normatieve kader voor dit rapport heeft geboden.⁸ Ik zou er voor willen pleiten om dat normatieve kader dan ook duidelijk te betrekken in de doelstellingen en de beleidsvoorstellen van het rapport. Door morele en economische uitgangspunten met elkaar te verbinden, door duidelijk te maken waar bestaanszekerheid, goed werk, verheffing en binding in het geding zijn en door duidelijk te maken wat het middel en wat het doel is.

Een enkel voorbeeld. De economie moet terug naar de mensen, schrijft de commissie. “De waarde van een munt is niet belangrijker dan de waarde van een mens.”⁹ Daar kan ik me goed in vinden. De commissie stelt in dat verband eveneens “dat volledige inschakeling van alle beschikbare denk- en handkracht als doel op zich de lange termijn productiviteit van economie en samenleving ten goede komt”.¹⁰ Is dat dan het doel – productiviteit? Het lijkt er wel op. Ook waar arbeidsparticipatie door vrouwen aan de orde komt – zeer

7 De nieuwe aandacht voor coöperaties breekt met deze traditie.

8 “Het rapport *Van Waarde* van de Wiardi Beckman Stichting voorzag de commissie van een normatief toetsingskader voor de beoordeling van ontwikkelingen op uiteenlopende terreinen, gebaseerd op *bestaanszekerheid, goed werk, verheffing en binding* als centrale waarden voor sociaaldemocratisch denken en handelen. De commissie heeft daar dankbaar gebruik van gemaakt.” Uitgebreid rapport commissie-Melkert, p94

9 Uitgebreid rapport commissie-Melkert, p18

10 Uitgebreid rapport commissie-Melkert, p14-15

nastrevenswaardig – is het doel in eerste instantie de economie en pas in tweede instantie de economische zelfstandigheid van vrouwen.¹¹ De economie, productiviteit – dat lijken me voor een sociaaldemocratische partij niet de juiste doelen. Je wilt dat alle mensen een goed en zinvol leven kunnen leiden, dat zij zich kunnen ontplooien, sturing kunnen geven aan hun leven, zich verbonden weten met anderen. Ja, daar is een zekere mate van productiviteit voor nodig, maar dat zou niet het belangrijkste doel moeten zijn – het is een middel tot.

Ik keer terug naar de vraag “Wat dunkt u van de mens?”. De auteurs erkennen dat veel voorstellen in het rapport – ik citeer: “rationeel beredeneerd zijn vanuit een aanname dat we het beste met elkaar voor hebben. De oorzaken en kenmerken van de crisis zijn echter in zekere zin evenzeer terug te voeren tot besluiten en handelingen waarvan werd gedacht dat ze gebaseerd waren op ons gezonde verstand”.¹² Daarom pleit de commissie voor meer aandacht voor emotionele ontwikkeling. Ik citeer weer: “Onze samenleving is overwegend rationeel georiënteerd, terwijl mensen zeer sterk emotioneel gedreven zijn. Mensen die hebben geleerd hun emoties beter te herkennen, te begrijpen en ermee om te gaan, zullen ook de ander beter begrijpen en daardoor in sociaal opzicht effectiever functioneren.”¹³

Omdat mensen emotionele wezens zijn, is het inderdaad belangrijk om emoties te kunnen begrijpen, herkennen, ermee om te kunnen gaan. Waarom? Omdat emoties drijfveren kunnen zijn om de wereld te verbeteren, omdat het waarschuwingsmechanismes voor onrecht zijn en de impuls kunnen zijn voor kritisch nadenken. Wanneer mensen hun emoties kunnen erkennen, herkennen en inzetten, kunnen zij hun menselijke capaciteiten beter kunt ontplooien en zo vollediger mens worden. Dat zij daardoor sociaal effectief kunnen functioneren is van belang, maar zou niet het hoofddoel moeten zijn. Dat zou op een ander niveau moeten liggen, waar economische, levensbeschouwelijke en politieke perspectieven elkaar ontmoeten.

Mogelijk levert die ontmoeting ook een meer aansprekende politieke taal op. Een taal waarin waarden niet losstaan van beleidsvoorstellen, waarin systemen niet de plaats van betrokkenheid innemen, een taal waardoor mensen zich uitgenodigd voelen om mee te doen aan een politieke beweging omdat ze aangesproken worden op hun menselijke drijfveren.

11 “Een hogere arbeidsparticipatie is goed voor de economie – elke geïnvesteerde euro in het vrouwelijk arbeidspotentieel levert het drievoudige op – en bevordert economische zelfstandigheid.” Uitgebreid rapport commissie-Melkert, p62

12 Uitgebreid rapport commissie-Melkert, p 91

13 Kernrapport commissie-Melkert, p28